



## КОЦУР

**Роман Володимирович**

Аспірант кафедри історії та культури  
України ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький  
державний педагогічний університет імені  
Григорія Сковороди»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9355-287X>

м. Переяслав

## «ХАРКІВСЬКИЙ ПЕРІОД» НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

### В.Ф. НІКОЛАЄВА (1922–1927)

*У статті на основі аналізу низки джерел автором висвітлено мало вивчені аспекти інтелектуальної біографії одного із відомих українських селекціонерів, природо охоронця, ботаніка, В.Ф. Ніколаєва підчас науково-організаційної роботи в Харкові 1922–1927 роках. Саме на цей час припадає один із етапів розвитку селекційної справи на теренах України, вагомий внесок в розбудову якої зробив учений. Автором відслідковується вплив корпорації вчених на становлення і розвиток В.Ф. Ніколаєва як ученого, організатора дослідної справи. Зокрема, формуючи вплив відомого фахівця у галузі рослинництва М.М. Кулеша, який одночасно був директором Центральної контрольної насінневої станції Наркомзему УСРР. Етапи становлення світогляду В.Ф. Ніколаєва розглядаються на тлі розвитку тогочасної аграрної науки в Харківському науковому регіоні.*

**Ключові слова:** В. Ф. Ніколаєв, наука, селекція, ботаніка, навчання,

*освіта, рослинний світ.*

## **“KHARKIV PERIOD” OF SCIENTIFIC CONTRIBUTION BY**

**V. F. NIKOLAYEV (1922–1927)**

*This article deals with the analysis of the biography of V.F. Nikolayev – a famous breeder, ecologist, and botanist – during his work in Kharkiv from 1922 to 1927. During that period, V.F. Nikolayev made a significant scientific contribution into breeding as a science in Ukraine. The author of this article has analyzed the influence of researchers and their scholarly works on the Nikolayev’s professional success. It is also worth mentioning that in the field of plant breeding V.F. Nikolayev was significantly influenced by the research conducted by M. M. Kulesh, the chief of Central Plant Seeds Control Station of Ukrainian Soviet Socialistic Republic. The stages of establishing of V.F. Nikolayev as an outstanding researcher in the agricultural sciences have been also reviewed in this article in the context of the development of agriculture in Kharkiv and its region.*

**Keywords:** *V.F. Nikolayev, science, breeding, botany, education, studying, plants.*

## **«ХАРЬКОВСКИЙ ПЕРИОД» НАУЧНО-ОРГАНИЗАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В.Ф. НИКОЛАЕВА (1922 - 1927)**

*В статье на основе анализа ряда источников автором отображены малоизученные аспекты интеллектуальной биографии одного из известных украинских селекционеров природозащитника, ботаника, В. Ф. Николаева во время научно-организационной работы в Харькове 1922-1927 годах. Именно на это время приходится один из этапов развития селекционного дела на территории Украины, весомый вклад в развитие которой внес ученый. Автором отслеживается влияние корпорации ученых на становление и развитие В.Ф. Николаева как ученого, организатора исследовательского дела. Именно формируя влияние известного специалиста в области растениеводства Н.М. Кулеша, который одновременно был директором Центральной контрольно-семенной станции Наркомзема УССР. Этапы становления мировоззрения В.Ф. Николаева рассматриваются на фоне развития аграрной науки того времени в Харьковском научном регионе.*

**Ключевые слова:** *В.Ф. Николаев, наука, селекция, ботаника, обучение, образование, растительный мир.*

У добу широкого залучення новітніх технологій у процесах виробництва, і ужитті суспільства загалом, питання відновлення ресурсів посідає особливе місце. В умовах техногенних викликів XXI ст. актуалізується питання екології, де рослинний світ займає одне з пріоритетних місць. Саме з відновленням цього світу пов'язана селекційна галузь у царині біологічних наук. Науковці доклали чимало зусиль для розв'язання низки гострих питань, особливо в галузі виведення нових видів дерев, де чільне місце належить В.Ф. Ніколаєву (1889-1973) – українському ботаніку, природознавцю, фахівцю в галузі рослинництва.

Наприкінці 1922 р. В.Ф. Ніколаєва призначили на посаду інспектора музеїв Головного політико-просвітнього комітету і заступника завідувача Експериментально-музейно-виставкової частини (ЕВМ) Наркомосу УСРР[1]. На нього покладалася координація роботи і розширення цієї мережі по всій країні. Можна стверджувати, що йому це вдавалося. Зокрема, якщо до 1923 р. в ЕВМ відділі Харківської губполітосвіти функціонувало 30 експериментальних пунктів, то за перший звітний період його діяльності (1923–1924 рр.) було відкрито ще 30 нових. Експериментально-виставково-музейний відділ за свою майже десятирічну діяльність заклав основні підвалини державної системи туристично-експериментальних закладів і створив усі передумови для їх подальшого розвитку[2].

З 1 травня 1923 р. В.Ф. Ніколаєва переведено на посаду методолога по ЕВМ при методвідділі ГПП, а згодом – голови Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи.

На вченого покладалася величезна робота з виявлення, вивчення, охорони та популяризації природних об'єктів та здобутків людини на території усієї країни. Усе це свідчить про те, що попередня діяльність В.Ф. Ніколаєва як завідувача музею та голови Комітету з охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи Полтавщини була високо оцінена керівництвом Наркомосу УСРР.

З анкети В.Ф. Ніколаєва на посаді методолога ГПП складається враження,

що тоді ще маловідомому ученому було досить важко адаптуватися на новому місці. В.Ф. Николаєв писав, що «Підписів засвідчувачів дійсної анкети не можу надати в даний час, тому що я новий працівник в Харкові. Мене знає по роботі в Полтаві т. Міхерніцький, секретар Полтавського Міськрайпарткому т. [З.О.] Сідерський і ціла низка партійних і радянських працівників в м. Полтаві, де я працював безвійзно 7 років, беручи активну участь і в культурному, і в професійному житті міста»[1].

За час роботи в структурі ГПП В.Ф. Николаєв підготував і опублікував у газеті «Путь к коммунизму» статтю «Очередные задачи экскурсионно-выставочно-музейного дела на Украине»[3]. Інших відомостей про результати діяльності В.Ф. Николаєва в ЕВМ та Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток старовини, мистецтва й природи немає. У Харкові В.Ф. Николаєв теж поєднував кілька посад. У 1923–1926 рр. він викладав у Харківському сільськогосподарському інституті (нині Харківський аграрний університет імені В.В. Докучаєва). Крім цього, у 1924 р. Українське кооперативне товариство «Книгоспілка» запросило В.Ф. Николаєва очолити її майстерні з виготовлення наочних посібників.

«Книгоспілка» – всеукраїнська кооперативна книговидавнича й торговельна організація, яка діяла у Києві (1918–1920), а згодом у Харкові (1923–1931), мала філії у Києві та Одесі. Членами спілки були лише кооперативи та їхні об'єднання, видавничою діяльністю керувала літературно-наукова колегія, до складу якої входили українські вчені та письменники (Ф.І. Крижанівський, Г. Павловський та ін.). Випускала переважно кооперативну, науково-популярну та шкільну літературу.

Після виходу постанови «Про літературу для села», за якою запропоновано всім видавництвам збільшити наклад української літератури для сільського населення, з 1925 р. спілка видавала переважно книги аграрної галузі: про організацію сільського господарства, хліборобство, городництво, садівництво,

скотарство, пасічництво, ветеринарію, птахівництво, а також розвідки з питань розвитку кооперативного руху (матеріали XIII з'їзду РКП(б) про кооперацію), книжки про споживчу, сільськогосподарську й кустарно-промислову кооперацію, культурно-освітню діяльність кооперативних установ. Зокрема, у 1925 р. видано брошури «Як селянинові роздобути грошей для господарства» А. Бітуса, «Короткий підручник пасічництва й садівництва» П. Бунта, «Парники» Т. Гая, «Курс хліборобства» А.Г. Терниченка; у 1926 р. видрукувала «Сільськогосподарську енциклопедію» А.Г. Терниченка та «Економіку землеустрою» за редакцією В. Степаненка. Спілка випускала також художню літературу, підручники та посібники із позашкільної освіти. У 1925–1926 рр. «Книгоспілка» видала 551 книжку, переважно українською мовою (найбільше про кооперацію – 193 назви). Загальний товарообіг у 1926 р. становив понад 11,5 млн крб. Спілка друкувала також кооперативний журнал «Нова громада», газету «Кооперативне життя», постачала товариствам та організаціям канцелярське і наочне шкільне приладдя, провадила книжкову торгівлю[4].

У цій царині В.Ф. Ніколаєв знов проявив себе як досвідчений організатор справи та її знавець. Він розробив цілу низку різних тематичних колекцій і діапозитивів із природознавства та сільського господарства [5]. Під проводом В.Ф. Ніколаєва ці унаочнення разом із муляжами та детекторними радіоприймачами почали масово випускатись у Харкові для шкіл, технікумів і вишів усєї України.

Однак В.Ф. Ніколаєву весь час хотілось більш творчої, дослідницької діяльності. Під час роботи на кафедрі часткового землеробства Харківського сільськогосподарського інституту він працював асистентом відомого фахівця у галузі рослинництва М.М. Кулешова (1890–1968) (згодом професор, академік АН УРСР), який одночасно був директором Центральної контрольної-насіenneвої станції Наркомзему УСРР. Саме тут, у Харкові, В.Ф. Ніколаєв у 1925 р. вперше зустрів М.І. Вавилова (1887–1943) (на той час ще член-кореспондент

АН СРСР)[5]. Для молодого викладача ця зустріч стала доленосною, вона на багато років визначила не тільки місце та напрям роботи, а і його світоглядні засади.

Ще в Бюро з прикладної ботаніки і селекції почали вивчати рослини в різних ґрунтово-кліматичних зонах. Для цієї мети довелося створювати філії. ВІПБІНК для вивчення світових колекцій культурних рослин і для вирішення інших питань рослинництва створив такі відділення: Полярне відділення (субарктичне, директор І.Г. Ейхфельд) – на Кольському півострові за Полярним колом на березі озера Імандра поблизу нового на той час індустріального центру апатитових і нефелінових розробок (Хібіногорськ, нині Кіровськ Мурманської області РФ); Північно-Двінське відділення (директор Ф.Я. Блінов) – у Північному краї поблизу м. Котласа (Архангельська область РФ), де детально вивчали культурні рослини всього Північного краю; Воронезьке відділення в типовому степу (директор Л.І. Говоров) займалося вивченням світового різноманіття бобових, вівса і деяких кормових культур; Українське відділення (директор М.М. Кулешов) в с. Литвинівки Валківського району Харківської області – у смузі лісостепу; Північнокавказьке відділення в с. Отрадо-Кубанське Краснодарського краю РФ, де велися роботи з пшеницею, соєю, люцерною та іншими культурами; Майкопське відділення у передгір'ях Великого Кавказького хребта в зоні лісів з дикорослих плодкових дерев (яблуна, груша, алича) – для вивчення плодкових культур; Сухумське відділення у районі вологих субтропіків на узбережжі Чорного моря – для роботи з цитрусовими, евкаліптом, бататом, дубильною акацією, ефіроолійними, лікарськими і південними прядильними культурами; Азербайджанське відділення – у районі сухих субтропіків біля м. Баку (Азербайджанська Республіка); Середньоазійське відділення в Ташкенті (Республіка Узбекистан); Туркменське відділення в м. Кара-Кала (нині м. Махтумкули, Республіка Туркменістан); Далекосхідне відділення – близько Владивостока (РФ) [6].

У 1925 р. М.І. Вавилов займався відкриттям в Україні наукової філії ВІПБІНК для розмноження колекцій польових, городніх та плодкових культур. Він запропонував М.М. Кулешову очолити Українське відділення ВІПБІНК. У свою чергу останній, формуючи штат цієї установи, восени 1925 р. запропонував В.Ф. Ніколаєву обійняти за сумісництвом посаду лаборанта та завідувача бібліотеки станції, на що той погодився. Ще один співробітник кафедри Л.П. Бордаков, який спеціалізувався на вивченні кормових культур, переважно люцерни, став асистентом новоствореної установи. У своїх спогадах, присвячених М.І. Вавилову, В.Ф. Ніколаєв відзначав, що група співробітників Народного комісаріату землеробства УСРР відстоювала необхідність подібної дослідної установи в своїй системі, але авторитет директора ВІПБІНК переважив у цьому питанні [7].

На початку 1926 р. у результаті особистого зацікавлення, сприяння та клопотання М.І. Вавилова Наркомзем УСРР дав згоду на організацію Української дослідної станції-відділення Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур[9]. Як згадував М. Кулешов: «Для цієї мети [було відведено] невелике господарство, розміщене поблизу с. Литвинівки [Валківського району Харківської обл.] за сорок кілометрів на захід від Харкова і за вісім кілометрів від районного центру м. Валок. Господарство мало гарну польову землю, низинний город, великий сад, ділянки лісу та луки. Це дало можливість уже з весни того ж року розгорнути там достатньо широку роботу з вивчення різних культур. Станція здійснювала інтродукцію та дослідження світових колекцій зернових, кормових, овочевих і технічних рослин у межах України. На її адресу почали надходити зразки насіння, саджанці плодкових та лісових порід. Невеликий науковий персонал поступово поповнився співробітниками з Ленінграда, командированими Інститутом на вегетаційний період зі своїми культурами»[9].

У новоствореній установі досліджувались зернові, овочеві культури,

олійний льон. Було покладено початок вивченню світового різноманіття люцерни (Л.П. Бордаков). Саме це відділення було у системі Інституту головним із вивчення колекції кукурудзи (другим, додатковим пунктом була Отрада-Кубанська, нині Кубанська дослідна станція ВІР) [8].

Обсяг робіт, покладений на В.Ф. Ніколаєва, був величезний. До його обов'язків входило: керівництво посівом і спостереження за великою групою, що включала усі зернові (крім кукурудзи), зернобобові та деякі технічні культури. ВІПБІНК виділив філії кілька тисяч зразків з різних своїх відділів і секцій, а в допомогу давалося всього два сезонних практиканта і 6–8 робітників. Уже після посіву з'ясувалося, що крайова лінія вздовж усіх ділянок становила близько 20 кілометрів. Доводилося працювати по 12–16 годин на добу.

Крім того, до обов'язків В.Ф. Ніколаєва входило і завідування бібліотеки, ґрунтовно укомплектованої з фондів ВІПБІНК за сприяння М.І. Вавилова [7].

Усе це викликало побоювання у В.Ф. Ніколаєва стосовно того, чи впорається він із таким обсягом робіт, до того ж він вперше в житті мав справу з таким різноманіттям культур. Однак, зустріч із М.І. Вавиловим у березні 1926 р. надала молодому фахівцю впевненості. У своїх спогадах, присвячених М.І. Вавилову, В.Ф. Ніколаєв наводить слова академіка, які надихнули його на подальшу роботу: «Ну, батечко, нічого, впораєтеся, адже не боги горщики обпалюють. Тільки пам'ятайте, що всі Ваші помисли повинні бути в роботі. У її результатах зацікавлені багато співробітників нашого інституту, які надіслали на станцію зразки. Будьте зібраним, акуратним і побільше читайте. Книги – найкращі помічники. А влітку обов'язково дамо Вам відрядження на інші станції. Подивитися, повчитися у старших»[7]. Знайомство з М.І. Вавиловим сприяло професійному зростанню молодого науковця, оскільки за протекцією академіка, В.Ф. Ніколаєв відвідав провідні фахові наукові установи, а в подальшому – спрямувало до одного з головних захоплень ученого – субтропічного рослинництва.



Улітку 1926 р. В.Ф. Ніколаєв відвідав знамениту Кубанську станцію в Краснодарському краї, де вивчали світові колекції озимих хлібів і квасолі. Побував на щойно створеній Сухумській станції субтропічних рослин (нині Абхазький науково-дослідний інститут сільського господарства АН Республіки Абхазія). Приголомшливий вплив на науковця справило відвідання взимку 1926/1927 рр. ВІПБІНК у Ленінграді, куди усі три співробітника Українського відділення були викликані для звіту і підвищення кваліфікації. Це було дієве підвищення кваліфікації, знайомство з плеядою найкращих ботаніків, серед яких біогеограф Є.В. Вульф (1885–1941), селекціонер Л.І. Говоров (1885–1941), академік ВАСГНІЛ П.М. Жуковський (1888–1975), фахівець з садівництва М.І. Кічунов (1863–1942), генетик, член-кореспондент АН СРСР Г.А. Левитський (1878–1942), фізіолог, академік М.О. Максимов (1880–1952), фахівець з плодівництва В.В. Пашкевич (1856–1939), дослідник пшениці К.А. Фляксбергер (1880–1942) та інші. З деякими після цього В.Ф. Ніколаєв зберіг дружні стосунки на все життя, зокрема селекціонером М.Р. Івановим (1902–1978) і його дружиною К.В. Івановою. В.Ф. Ніколаєв мав повну можливість користуватися багатою бібліотекою ВІПБІНК, особисто спілкуватися з дослідниками, отримувати від них відомості, що його цікавили [7].

Працюючи на посаді співробітника Української відділення ВІПБІНК, В.Ф. Ніколаєв проявив себе як здібний ботанік. Вивчаючи колекцію чини, підготував статтю про поведінку різних сортів чини в умовах вирощування на ділянках Українського відділення, зміг описати два нові її різновиди. Стаття під назвою «Чина (*Lathyrus sativus* L.) в українських умовах. Ботанічно-агрономічний нарис» була опублікована у співаторстві з С.М. Фріденталь у «Вістях Харківського сільськогосподарського інституту» [10].

Але продовжити роботу вченому завадило загострення хвороби у дружини. На той час туберкульоз був майже невиліковний. За порадою

лікарів родина Ніколаєвих вирішила змінити клімат і обрала для цього м. Сухум (у 1936–1992 рр. Сухумі). Саме в цьому місті 1926 р. на новоствореній М.І. Вавиловим субтропічній дослідній станції довелося побувати В.Ф. Ніколаєву. Згадавши про це, він вирішив звернутися до М.І. Вавилова, написавши йому листа з клопотанням про можливість свого переведення до Сухуму. На ім'я директора Українського відділення ВПБІНК М.М. Кулешова дуже швидко надійшла відповідь: «Лаборанта Української станції Ніколаєва В. Ф. з 1 квітня ц. р. [1927] перевести на посаду старшого асистента й заступника директора Сухумського субтропічного відділення» [7]. В.Ф. Ніколаєв був дуже вдячний М.І. Вавилову, який не лише погодив переведення, а й просунув лаборанта по службовим сходам. Можна припустити, що академік побачив великий потенціал у молодого фахівця. М.І. Вавилов був людиною широкого наукового кругозору та виключної ерудиції. Він умів привернути до себе висококваліфікованих, самостійно мислячих людей, глибоко відданих науці, і захопити їх своїми ідеями. У свою чергу В.Ф. Ніколаєв повністю віддавався роботі, щоб виправдати довіру керівника.

Отже, підсумовуючи «харківський науковий період» В.Ф. Ніколаєва, можна сказати, що в той час він займався різноплановими напрямками організаційної, видавничої, педагогічної та наукової діяльності. Всюди В.Ф. Ніколаєв проявив високий професіоналізм і сумлінний підхід до роботи, що слугувало щаблями його подальшого становлення і розвитку як ученого, організатора наукових досліджень.

### **Список джерел та літератури**

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 12, спр. 5362, арк.1–2.
2. Федорченко В.К., Дьорова Т.А. *Історія туризму в Україні : навч. посіб. для студ. вузів*. Київ, 2002 : Вища школа, 195.

3. Николаев В.Ф. Очередные задачи экскурсионно-выставочно-музейного дела на Украине. *Путь к коммунизму*. 1923. № 1–2, 56–62.

4. Гелей С. Д. «Книгоспілка» *Енциклопедія сучасної України*. [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=8692](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=8692) (2017, черв 05).

5. Ніколаєв Валентин Федорович (1889–1974): *біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1915–1993 рр.* Полтава : Дивосвіт, 2017. - 472.

6. Всесоюзный институт растениеводства. Сайт Зооинженерного факультета МСХА. URL: <https://www.activestudy.info/vavilov-vsesoyuznyj-institut-rasteniievodstva/> (2018, February 16).

7. Николаев В. Ф. (). «Не боги горшки обжигают» *Николай Иванович Вавилов: Очерки, воспоминания, материалы*. Москва: Наука, 1987. С.238–245.

8. Баян І.В. Науково-організаційна діяльність М.М. Кулешова у системі Всесоюзного інституту рослинництва (ВІР) (грудень 1925 – березень 1933). *Історія науки і біографістика*. 1. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB\\_Title\\_2016\\_1\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2016_1_3) (2018, February 16).

9. Всесоюзный институт растениеводства. (Рассказывают сотрудники ВИРА). Н.Н. Кулешов. *Рядом с Н.И. Вавиловым : сб. воспоминаний*. 2-е изд, доп. Москва: Сов. Россия, 1973. - 71–80.

10. Ніколаєв В.Ф., Фріденталь С.М. Чина (*Lathyrus sativus L.*) в українських умовах. Ботанічно-агрономічний нарис. *Вісті Харківського сільськогосподарського інституту*. Харків, 1927. №8–9. 29–41.

### References:

1. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine], *f. 166, op. 12, spr. 5362, ark.1–2* [in Ukrainian].

2. Fedorchenko V.K., Dorova T.A. (2002). *Istoriia turyzmu v Ukraini : navch. posib. dlia stud. vuziv* [History of tourism in Ukraine: textbook. way. for students. universities]. Kyiv. Vyshcha shkola. [in Ukrainian].

3. Nikolaev V.F. (1923). Ocherednyie zadachi ekskursionno-vyistavochno-muzeynogo dela na Ukraine [The next tasks of excursion-exhibition-museum business in Ukraine]. *The path to communism, no. 1-2*, 56-62. [in Russian].

4. Helei S.D. «Кныгоспілка» [Book Union]. *Encyclopedia of modern Ukraine. Review*, [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=8692](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=8692) (2017, Jun 05). [in Ukrainian].

5. (2017) *Nikolaiev Valentyn Fedorovych (1889–1974): biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1915–1993 rr.* [Nikolaiev Valentyn Fedorovych (1889–1974): bibliographic index of scientific works for]. Poltava : Dyvosvit, 472. [in Ukrainian].

6. Vsesoyuznyi institut rasteniievodstva. [All-Union Institute of Plant Industry]. W.E.B. zoo-engineering faculty. <https://www.activestudy.info/vavilov-vsesoyuznyj-institut-rasteniievodstva/> (2018, February 02). [in Russian].

7. Nikolaev V. F. (1987). «Ne bogi gorshki obzhigayut». [No gods burn pots]. *Nikolay Ivanovich Vavilov: Essays, memoirs, materials*. Moscow: Nauka, 238-245. [in Russian].

8. Balian I.V. (2016). Naukovo-orhanizatsiina diialnist M.M. Kuleshova u systemi Vsesoiuznoho instytutu roslynnytstva (VIR) (hruden 1925 – berezen 1933). [Scientific and organizational activity of MM Kuleshov in the system of the All-Union Institute of Plant Breeding (VIR) (December 1925 – March 1933)]. *History of science and biography. Review, no 1* [http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB\\_Title\\_2016\\_1\\_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2016_1_3) (2018, February 16). [in Ukrainian].

9. (1973). Vsesoyuznyiy institut rastenievodstva. (Rasskazyivayut sotrudniki VIRa). N.N. Kuleshov. [All-Union Institute of Plant Industry. (Tells from IPI employees). N.N. Kuleshov]. *Next to N.I. Vavilov: sat. memories*. Moscow: Sov. Russian, 71-80. [in Russian].

10. Nikolaiev V.F., Fridental S.M. (1927). Chyna (*Lathyrus sativus L.*) v ukrainskykh umovakh. Botanichno-ahronomichniy narys. [Rank (*Lathyrus sativus L.*) in Ukrainian conditions. Botanical and agronomic essay]. *News of the Kharkiv Agricultural Institute*. Kharkiv, no. 8-9, 29-41. [in Ukrainian].

**Рецензент:**

**Бородай І.С., д.і.н., професор**

**Кучер В.І., д.і.н., професор**

**Надійшла до редакції 28.01.2020 р.**